

Szemle

Gombocz Eszter: Megkésett iskolai találkozó.

Az óbudai izraelita elemi iskola története 1920-tól 1944-ig
(CD-ROM, Holocaust Közalapítvány, 2010)

Bányai Viktória: „Fenntartom nevük emlékét”

Nagy visszhangot kiváltó, magas rangú állami vezetők részvételével is megtisztelt esemény volt 2010 őszén az óbudai zsinagóga újbóli felavatása. A reformkori Pest-Buda egyik nevezetességének számító – az 1837-ben készült gr. Vasquez Károly-féle térkép színes keretképei között is megjelenített – Duna-parti klasszicista épület az 1980-as évek elejétől a Magyar Televízió egyik stúdiójaként működött, mígnem az EMIH (Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség) kezelésébe került. Újból zsidó közösségi használatban áll tehát az épület, ami még akkor is feltétlenül örömteli, ha sajnos egyáltalán nem az egykori közösség, a neológ irányzathoz tartozó Óbudai Izraelita Hitközség szerveződött újjá, és vette birtokba imahelyét. Az a közösség – úgy tűnik – már végleg elpusztult, életben maradt tagjai szétszóródtak a nagyvilágban Izraeltól Ausztráliáig. Gombocz Eszter mégis a nehezebb utat választva az eredeti közösségről szeretett volna minél többet megtudni, annak tagjait igyekezett megtalálni, megszólítani és megszólaltatni. Az ő útja is a zsinagóga épületétől indult el, ott határozta el még 2002-ben, hogy felkutatja a közösség emlékeit, de virtuális – hisz már az egész utcát elbontották – „bázisául” végül a Zichy utca 9-et választotta, az egykori zsidó elemi iskola épületét. A tanárok és növendékek nyomába eredt: visszaemlékezéseket, fényképeket, levéltári dokumentumokat gyűjtögetett éveken át. Legfőképpen azonban az embereket gyűjtögette, az egykori iskolatársakat, akik a Vészkorszak időszakában elszakadtak egymástól, és nem is tudtak társaikról, azok megmeneküléséről vagy elpusztulásáról. Az embereket gyűjtögette, akik megtisztelték bizalmukkal, és bekapcsolódtak az emlékezés és az emlékek feldolgozásának folyamatába. *„Meggyőződésem, hogy az emlékezet fájának csupán kérge a történelem. A kéreg alatt rejtőzködő sorsokat, egyszerű és megismételhetetlen történeteket keresem.”* (Gombocz Eszter) Voltak olyanok, akik ötven-hatvan év elteltével elevenítették fel az anyanyelvüket, és vetették papírra az iskolához kapcsolódó emlékeiket magyarul, ahogy azt kisiskolásként is tették. Voltak olyanok is, akik elzárkóztak az emlékezés, a múltba tekintés fájdalmas, fölzaklató feladatától. Az embereket gyűjtögette – és 2008-ban megtörténhetett az a csoda

is, hogy 64 év elteltével 21 volt iskolatárs ténylegesen is összegyűlt, összetalálkozott Budapesten. Ez a találkozó adta a CD-ROM címét: *Megkésett iskolai találkozó*.

Az iskola, amelyre a volt diákok emlékeznek, 1920-ban jött létre. Előzményei azonban sokkal régebbre nyúlnak vissza, és ezek az előzmények is nagyon tanulságosak, hisz az újkori magyarországi zsidóság történetének egy fontos szálát rajzolják ki. Ezt a történetet a CD-ROM *Iskolatörténet – tanulmány* egysége követi végig. II. József rendeletére, 1784-ben szerveződött meg az első, általános ismereteket (matematika, német nyelv, természettudomány) is oktató zsidó iskola Óbudán. A felvilágosult uralkodó célja az volt, hogy a zsidóságot az oktatás és egyéb intézkedések által a többi alattvalójához hasonlóvá formálja, a birodalom valláskülönbségektől független, egységes és „hasznos” polgáraivá. Az iskola II. József halála után egy rövid időre bezárt, de később újra megnyílt, immár nem külső kényszert teljesítve, hanem a közösség belső szándékából. A szülők maguk is kíváncsiak tartották, hogy gyermekeik ne csupán a vallási hagyományt ismerjék meg, hanem megtanulják a környezet nyelvét, magasabb szintű tanulmányokra készüljenek fel vagy praktikus ismereteket szerezzenek. Ilyen új szellemű iskolát a XIX. század első felében az újító szellemiségű közösségek tartottak fenn, a későbbi neológ zsidóság. A század utolsó harmadában azonban – immár az ország egyenrangú lakóiként – még egyet továbbléptek az óbudai zsidók: 1869-ben bezárták az iskolát, ezzel megszüntetve gyermekeik felekezeti elkülönítését. Elgondolásuk szerint, ha minden gyermek a községi (mai kifejezéssel: önkormányzati) iskolába jár, úgy már gyermekként összeszoknak, összeharatózkodnak, és az elkülönülés teljességgel fel is számolható. Mindössze azt kötötték ki, hogy a zsidó vallású tanulók szombat- és ünnepnapokon fölmentést kapjanak a községi iskolába járás alól.

A dualizmus kori ideált megismerve megérthetjük, hogy az 1920-as újrászervezés – még ha ünnepélyes keretek között is zajlott – valójában egy fájdalmas kudarc az asszimiláció hívei számára: annak a beismerése, hogy a korszak antiszemita légkörében menedékhelyet kell létrehozni a zsidó gyerekek számára, újra el kell őket különíteni, mert kizárja őket a korábban befogadó közeg. *„Itt otthonra találnak, ahol önérzetüket nem éri bántalom és lelki értékük tudata nemcsak, hogy csorbát nem szenved, de még ápolást és fejlesztést nyer. (Az Óbudai Izraelita Hitközség 1938. évi jelentése, 11. o.)”* A visszaemlékezők szavaiban is fel-felbukkannak azok az emlékek, amelyek a gyermekkoruk, a Vész-korszak előtti elveszett világ derűs képét árnyalják, az utcai csúfolások, lezsidózások, az elemi iskola védett közegéből kikerülve a polgáriban vagy gimnáziumban elszenvedett sérelmek. Az iskola itt feldolgozott története 1944 márciusában zárul le; azonban az emlékezők mindegyike beszél – rendszerint az iskolai emlékeknél terjedelmesebben – az ezt követő üldözésekről, megmenekülésük történetéről, esetleg későbbi sorsukról.

Önálló érték a CD-ROM gazdag képanyaga. Archív és mai képek segítenek megidézni az óbudai helyszíneket, azokat az utcákat, tereket, üzleteket, zsinagógát, temetőt, melyek az egykori gyerekek közegei voltak. Megismerhetjük a 33 emlékező arcképét, egy-egy képen egykori családjukat is. Szerencsés módon 14 osztályfényképet sikerült felkutatni az 1924/25-ös tanévtől az 1942/43-as tanévig terjedő időszak különböző évfolyamaiból. Az egyes osztályokban tanuló gyermekek azonosítása azonban sosem teljes körű: az emlékezők élesebb vagy bizonytalanabb emlékei igyekeznek pótolni az iskola

II. világháború során elpusztult irattárát, neveket párosítva a mosolygós, az ünnepélyesen komoly vagy épp fancsali arcokhoz. Az emlékezés feladatát vállalók hozzájárultak azon társaik nevének fenntartásához is, akiknek már nem születhettek fiaik és lányaik, akik továbbvinnék nevüket. *„fenntartom nevük emlékét /.../ különbül, mint a fiak és leányok. Örök nevet adok nekik, amelyet nem lehet eltörölni.”* (Ézsaiás 56:5) Az iskola és az elpusztított diákok emlékének fenntartását kívánja szolgálni az egykori épület helyén felavatott emléktábla is.

Gombocz Eszter munkája bevallottan is mintát kíván adni más, II. világháború előtti zsidó iskolák történetének kutatásához. Ezt segíti a kutatás fő szempontjait és forrásait bemutató fejezet. Az egyéb források objektív szűkössége és a múlt személyes megközelítésébe vetett hite egyaránt arra vezette a szerzőt, hogy a visszaemlékezéseket helyezze a kutatás középpontjába. Az utolsó pillanatok megragadásának lehetőségére, a holokauszt túlélőiben szunnyadó emlékek előhívásának, megmentésének fontosságára már sokan, sokszor felhívták a figyelmet: ez a kutatás is bizonyítja, hogy lehet és kell is új célokat kitűzni. A kisiskolás évek kedves emlékü iskolája egy lehetséges hívó szó, amivel olyanok is megszólaltathatók még, akik korábban elzárkóztak a múltjuk felidézése elől. A megszólalás biztonságához szükséges az a határtalan megbecsülés és empátia is, amely a fegyelmezett formákon is átérződik a szerző hozzáállásából. A módszertani tanácsok mellett ezt is követnie kell mindenkinek, aki hasonló munkára vállalkozik.

A forrásgyűjtemény másik – szintén felvállalt – célja, hogy oktatási segédanyagként legyen használható. Legkézenfekvőbb az anyag mai óbudai iskolásokkal való megismertetése volna, hisz az ő esetükben a helyszínek közelsége, ismerős volta is segíti a régi iskolások élményeinek átélhetőségét, közelhozását. Az egykori zsidó közösséget és iskoláját helytörténeti szempontból lehet nekik bemutatni; az élő közösség felől közelítve, nem csupán áldozatok és emlékművek – a pusztulás és a hiány elvont fogalmai felől. Míg az áldozatokkal való szembesítés távolítást, elutasítást válthat ki, addig az iskoláskorú gyerekek hétköznapijai, az iskolai élet 70-80 év távolából is ismerős elemei (igazgató bácsi, tanító néni, osztályfénykép, bizonyítvány) az érzelmi azonosulás lehetőségét kínálják. Ennek megteremtése után lehet olyan – a visszaemlékezések kínálta – témákat feldolgozni, mint a kirekesztés korai megnyilvánulásai, vagy a közöny és az együttérzés jelei. Hogy a CD-ROM valóban hasznos oktatási segédletté válhasson – és ne is csak Óbudán –, szükségesnek látszik egy tanári segédlet elkészítése, amely elemzési szempontokat, konkrét felhasználási ötleteket adna. A kiadvány a budapesti Goethe Intézet támogatásával jelent meg, egyes szövegei német fordításban is olvashatók.